

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

БОГАШКО Олександр Леонідович

УДК 351.82 (477.46)

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.10.01 – розміщення продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Музиченко Анатолій Степанович,
Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини, директор Інституту економіки і
суспільствознавства, завідувач кафедри економіки
підприємства

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Стеченко Дмитро Миколайович,
Київський національний університет культури та
мистецтв, професор кафедри економіки і гостинно -
ресторанного бізнесу

кандидат економічних наук, доцент
Клиновський Андрій Богданович,
Тернопільський комерційний інститут, проректор з
наукової роботи

Провідна установа: **Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана**, кафедра розміщення
продуктивних сил (м. Київ)

Захист відбудеться „13” квітня 2006 року о 16 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.801.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Науково-дослідного економічного інституту (НДЕІ) Міністерства економіки України за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Дружби народів, 28, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці НДЕІ Міністерства економіки України за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Дружби народів, 28, перший поверх.

Автореферат розісланий „10” березня 2006 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук

 О. Ю. Рудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Особливістю сучасного етапу розвитку економіки України є пошуки конструктивних напрямів і механізмів її прискореного, динамічного зростання. Створення нової парадигми суспільних відносин спонукає до суттєвих перетворень в системі державного управління економікою. Тривалий спад і стагнація економіки країни, її областей, незважаючи на ознаки стабілізації, продовжують ставити питання щодо життєздатності і стійкості держави передусім у довгостроковому періоді. В зв'язку з цим, формування стратегії економічного розвитку країни та окремих її регіонів виступає домінантою, одним із найважливіших факторів зростання в умовах розбудови української держави як незалежної та рівноправної серед інших держав світу.

Побудова соціально орієнтованої ринкової економіки можлива передусім за активного залучення в даний процес регіональних структур, посилення їх ролі та розширення функцій. Ефективна регіональна політика здатна забезпечити раціональне використання природно-ресурсного, виробничого, трудового, інвестиційно-інноваційного потенціалів, врахувати географічні, історичні та соціальні особливості кожної території задля комплексного соціально-економічного розвитку як окремого регіону, так і країни в цілому.

Важливим напрямом роботи в управлінні розвитком регіону є теоретичне обґрунтування методологічних основ розробки та реалізації стратегії економічного розвитку, що в кінцевому підсумку сприятиме розкриттю потенціальних можливостей зростання, формуватиме цільові орієнтири у вирішенні складних економічних і соціальних питань окремої території.

Дослідженню складних проблем державного регулювання економіки регіонів присвячені праці провідних вітчизняних учених економістів, спеціалістів-практиків: В.Ф.Беседіна, З.В.Герасимчук, Ю.В.Гончарова, Б.М.Данилишина, М.І.Долішнього, С.І.Дорогунцова, А.О.Єпіфанова, Ю.М.Краснова, В.С.Коломийчука, А.Г.Мазура, А.С.Музиченка, В.І.Пили, В.А.Поповкіна, Д.М.Стеценка, В.П.Удовиченка, О.С.Чмир, М.Г.Чумаченка та інших.

Наукові здобутки вчених мають велике значення. Проте проблема управління регіональним розвитком потребує подальшого дослідження, оскільки докорінно змінились внутрішні і зовнішні умови функціонування господарства регіональних систем. Актуальність і важливість питань щодо формування стратегій економічного розвитку регіонів, використання програм, посилення ролі місцевого самоврядування зумовили вибір теми дослідження, його мету і задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з виконанням комплексної наукової теми економічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини „Науково-методичні основи залучення інвестицій в регіони” (2002 р., номер державної реєстрації 0102U007334). Особистий внесок автора полягає у розробці питань управління розвитком економіки на

регіональному рівні, обґрунтуванні пропозицій щодо формування сприятливого інвестиційного середовища в регіонах України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму управління розвитком економіки регіонів України.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність постановки і вирішення таких завдань:

- провести огляд і аналіз теоретичних здобутків у сфері регіональної економіки і визначити функцію регіону в загальному процесі соціально-економічного розвитку держави;
- визначити сутність і головні напрями регіональної політики держави та безпосередньо регіонів, уточнити роль управлінської діяльності в розвитку регіональних соціально-економічних систем;
- обґрунтувати необхідність удосконалення управління економічним розвитком регіону з використанням такого інструменту, як стратегія соціально-економічного розвитку;
- розробити методіку комплексного визначення та оцінки соціально-економічного потенціалу регіону;
- проаналізувати найбільш вагомі потенційні резерви економічного розвитку на регіональному рівні;
- удосконалити науково-методичне забезпечення розробки і впровадження регіональних стратегій розвитку;
- розробити пропозиції щодо раціоналізації механізму фінансового забезпечення управління розвитком регіону;
- узагальнити основні засоби регулювання економіки на рівні регіону, визначити стратегічні цілі та концептуальні напрями соціально-економічного розвитку Черкаського регіону.

Об'єктом дослідження є регіон та процеси забезпечення розвитку його економіки на прикладі Черкаської області, а *предметом дослідження* – теоретичні, методичні та практичні питання стратегії економічного розвитку регіону.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою проведеного дослідження стали положення сучасної економічної теорії, теорії управління, а також методи наукового пізнання. Зокрема, для вивчення економічних явищ та процесів у їх взаємозв'язку та розвитку застосовано загальнотеоретичні принципи діалектичного пізнання, поєднання логічного та історичного підходів, дедукції і індукції. Методи логічного узагальнення та системного аналізу дозволили адекватно оцінити існуючі суперечності регіонального розвитку, виявити тенденції та причинно-наслідкові зв'язки, оцінити ступінь залежності економічних і соціальних явищ від домінуючих факторів розвитку. На основі статистичних методів визначено соціально-економічний потенціал області. Методи порівняння та рейтингової оцінки дозволили обрати оптимальний варіант стратегії та визначити пріоритети соціально-економічного розвитку регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступних основних положеннях:

одержано вперше:

- розроблено методичний підхід до вибору стратегії економічного розвитку регіону, який передбачає послідовне опрацювання стратегічних орієнтирів, формування базової і функціональної стратегії на основі системного аналізу економіки регіону та з дотриманням принципів, що встановлюють першочерговий пріоритет державних інтересів. Це дозволить розглянути основні теоретичні і практичні проблеми організації державного управління економікою на регіональному рівні, забезпечити формування стратегії відповідно до соціально-економічного рейтингу регіону та в контексті з регіональною політикою країни, узгодити регіональні інтереси із загальнодержавними довгостроковими цілями розвитку;

- розроблено організаційно-економічний механізм управління регіональним розвитком, в основу якого покладено трирівневу модель: стратегія – програма – цільовий підхід. Це дає змогу збалансувати вплив державного управління на соціально-економічну систему, здійснити координацію процесів розвитку в залежності від об'єктивної оцінки ресурсного забезпечення регіону. Відповідно до функцій регіональних органів влади, на основі врахування взаємоузгодженості процесів розробки і реалізації стратегічного курсу розвитку на кожному рівні управління розроблено алгоритм впровадження стратегії та реалізації програмних цілей економічного розвитку, що забезпечить цілеспрямованість, відповідальність, відкритість в їх діяльності;

удосконалено:

- запропоновано концептуальну схему проведення стратегічного аналізу на регіональному рівні. Встановлено основні цілі аналітичного дослідження та удосконалено методику комплексного аналізу соціально-економічного розвитку регіону, яка на відміну від існуючих, забезпечить окрім всебічного розгляду природно-ресурсного, трудового, виробничого потенціалу, моніторингу економічних і соціальних процесів в області, - оптимальний вибір стратегії та визначення пріоритетних галузей регіону;

- запропоновано концептуальні положення щодо вдосконалення організації територіального управління шляхом використання обласними держадміністраціями системи принципів, функцій і методів державного та місцевого регулювання регіонального розвитку, які передбачають: спрямованість в середньострокову та довгострокову перспективу, орієнтацію на досягнення визначальних для регіональної системи цілей, органічний взаємозв'язок намічених цілей з обсягом і структурою ресурсів. Це дозволить більш ґрунтовно та комплексно підходити до вирішення соціально-економічних проблем регіону;

дістало подальшого розвитку:

- обґрунтовано зміст поняття „регіон” з позицій відтворювального та економіко-географічного підходів, під яким розуміється територіально-цілісна частина країни, яка має характерний комплекс природних, трудових,

матеріальних та інших ресурсів, що визначають її спеціалізацію і економічні зв'язки та напрям господарської діяльності в системі державного господарства. На основі міждисциплінарних зв'язків поняття „регіон” запропоновано розглядати його як складну соціально-економічну систему, що має свою структуру, функції та ціль розвитку, а також як територіально-адміністративну одиницю – область, зважаючи на провідну її роль у вирішенні складних проблем цілісного відтворювального процесу. Визначено змістовні характеристики таких понять як „стратегія” та „економічний розвиток” в контексті регіонального розвитку;

- визначено шляхи удосконалення механізму фінансового забезпечення управління розвитком регіону на основі зміцнення самостійності місцевих та регіональних органів управління, підвищення їх спроможності впливати за допомогою бюджету на розвиток підвідомчих територій, встановлення залежності доходів місцевих бюджетів від кінцевих результатів господарювання та мінімізації міжбюджетного розподілу фінансових ресурсів, що забезпечить більш повне використання наявного потенціалу;

- розроблено пропозиції щодо формування дієвої регіональної промислової і аграрної політики, яка полягатиме у структурній перебудові продуктивних сил області на основі використання інноваційних факторів економічного розвитку, а також у найбільш повному врахуванні чинників, що сприяють вирішенню соціальних проблем території і підвищенні життєвого рівня населення.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення наукового дослідження полягає в тому, що отримані висновки й узагальнення дисертаційної роботи дають змогу регіональним органам управління та місцевому самоврядуванню вирішувати важливі проблеми розробки і реалізації стратегії економічного розвитку. В роботі представлені конкретні рекомендації щодо проведення комплексного аналізу соціально-економічного потенціалу регіону, запропоновано алгоритм формування та впровадження стратегії розвитку регіону.

Результати досліджень використані Головним управлінням економіки Черкаської обласної державної адміністрації при перспективному плануванні економічного і соціального розвитку області та в ході розробки проекту Програми соціально-економічного розвитку, концепції стратегічного розвитку сільських населених пунктів (довідка № 664/4 від 16.08.2005). Розроблені висновки та положення щодо визначення структури і складу показників територіальних програм використані в роботі Уманської міської ради (довідка № 23 від 29.08.2005). Рекомендації щодо здійснення аналізу економічного і соціального розвитку регіону використані Ульяновською державною адміністрацією для забезпечення поточного спостереження, контролю, аналізу та прогнозування розвитку міста, району (довідка № 19-3/1 від 08.09.2005).

Положення й висновки дисертаційного дослідження також використовуються в навчальному процесі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини при викладанні дисциплін „Розміщення продуктивних сил”, „Менеджмент”, „Стратегічне управління

підприємством”, „Державне регулювання економіки” (довідка № 560/03 від 29.06.2005).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вивчення та удосконалення методичних засад стратегії економічного розвитку регіону.

Апробація роботи. Основні положення і результати виконаного дослідження доповідалися на: Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Державне регулювання економіки та місцеве самоврядування” (м. Дніпропетровськ, 2003 р.), “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2003 р.), “Інвестиційні стратегії сталого розвитку” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), “Економіко-математичні методи прийняття управлінських рішень на сучасному етапі” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (м. Київ, 2004 р.); Міжнародних науково-практичних конференціях “Україна наукова '2003” (м. Дніпропетровськ, 2003 р.), “Інвестиції XXI століття: соціальні орієнтири” (м. Умань, 2003 р.), “Стратегія розвитку України на період до 2011 року. Україна: цілі розвитку тисячоліття до 2015 року” (м. Умань, 2003 р.), “Економічне зростання: посилення соціальної спрямованості” (м. Умань, 2004 р.), “Сучасні тенденції в розвитку банківської системи” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), “Динаміка наукових досліджень '2004” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), “Розвиток підприємницької діяльності в Україні: історія та сьогодення” (м. Тернопіль, 2004 р.), “Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, історія, право” (м. Луцьк, 2004 р.); Міжвузівській студентській науковій конференції “Наука і вища освіта” (м. Запоріжжя, 2004 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 23 одноосібних наукових праць, з яких 10 - у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій складає 4,8 д. а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 186 найменувань та додатків. Основний текст роботи становить 188 сторінок машинописного тексту, у тому числі 18 формул, 9 таблиць, 12 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі „**Теоретичні аспекти економічного розвитку регіону**” на базі узагальнення наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених досліджено основні теоретичні та методичні питання організації державного регулювання економікою на регіональному рівні. Визначено економічну сутність понять „регіон”, „економічний розвиток”, „стратегія”. Розглянуто основні положення регіональної політики держави, визначено основні типи стратегій економічного розвитку та проведено їх класифікацію, встановлено роль програмно-цільового управління в діяльності місцевого самоврядування.

В регіональних дослідженнях основоположним поняттям, інтегрованим об'єктом пізнання є регіон. З позицій управління регіон виступає соціально-економічною формою організації суспільства. Враховуючи нові процеси в економіці країни, які пов'язані з формуванням ринкових відносин, пропонується регіон розглядати як територіально цілісну частину країни, яка має характерний комплекс природних, трудових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів, що визначають її спеціалізацію та напрям господарської діяльності в системі державного господарства, забезпечують відтворювальний процес розвитку, сприяють економічній самостійності у вирішенні внутрішніх питань життєдіяльності.

Загальноприйнятий в регіональній економіці територіальний поділ країни представлений трьома основними рівнями: макрорівнем, мезорівнем і мікрорівнем. Ці рівні відображають адміністративно-територіальний устрій України, який представлений ієрархічною триступеневою системою: країна – область – район. Проведені дослідження показали, що під регіоном слід розуміти адміністративну область, яка виступає основним структуроутворюючим елементом країни та виражає загальнодержавні інтереси на місцях. Враховуючи економічні, соціальні, екологічні процеси, які відбуваються в регіонах та перебувають в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, запропоновано область розглядати як складну соціально-економічну систему, в якій кожний елемент виконує певні функції. При цьому основними системними ознаками області визначено: цілісність, взаємозалежність складових, наявність структури та кордонів, приналежність до певної ієрархії систем, функціональна та цільова налаштованість.

Розгляд методичних підходів до реалізації регіональної політики дозволив зробити висновок, що економічні зв'язки центру і регіонів мають формуватись на принципах єдиного економічного простору, що є найважливішою умовою цілісності країни. Центр формує певну соціально-економічну сферу, в рамках якої території, що володіють обумовленою законом самостійністю, вирішують загальнодержавні і свої внутрішні завдання. За таких умов перед державними органами місцевого самоврядування постає завдання поєднати цілі соціально-економічного розвитку території та розробити механізм їх виконання в залежності від фінансово-економічного стану регіону та його місця в національній економіці держави. Оптимальним варіантом вирішення даного завдання є розробка стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

На основі детального аналізу сутності поняття “стратегія економічного розвитку регіону” запропоновано розглядати її як чітко визначений, документально відображений напрям економічного розвитку, який передбачає постановку конкретних цілей росту, шляхів їх досягнення, та зорієнтований на значне покращення соціально-економічного статусу регіону в перспективі.

Стратегія економічного розвитку регіону відображає головний напрям господарської діяльності, вказує на можливі шляхи та пріоритети в досягненні стратегічної мети. Тактика при цьому виступає в ролі інструменту, що сприяє виконанню перспективних намірів, узгоджує конкретні оперативні дії із

загальною довгостроковою стратегією. Сучасним інструментом державного впливу на процеси соціально-економічного розвитку регіонів є використання програмно-цільового методу управління. Програма являє собою сукупність тактичних, взаємопов'язаних заходів науково-технічного, економічного, соціального і організаційного характеру, направлених на досягнення певної цілі суспільного розвитку.

Окремо слід виділити програми регіонального масштабу. На відміну від програм, що розробляються в масштабах усієї країни, регіональні програми характеризуються, перш за все, своєю територіальною визначеністю. Територіально визначеними є їхні цілі, а також залучені для їх реалізації ресурси. Найбільш раціональною є дія програми в межах адміністративного поділу.

У другому розділі „**Науково-методичні основи аналізу соціально-економічного розвитку регіону**” узагальнено методологічні підходи до регіонального аналізу. В результаті проведеної наукової роботи визначено основні цілі аналітичного дослідження та запропоновано методику стратегічного аналізу соціально-економічного розвитку області. На основі даної методики проведено комплексне дослідження геополітичного розташування, соціальної та економічної сфери регіону.

Управління регіональним розвитком в Україні повинно опиратися на повне й адекватне відображення економічної і соціальної ситуації в кожній окремо визначеній одиниці системи адміністративно-територіального устрою. Основні завдання аналізу соціально-економічного розвитку області в нових умовах господарювання мають бути спрямовані на виявлення досягнутого рівня; розкриття найважливіших тенденцій у розвитку господарського комплексу, соціальної сфери, реформуванні економічних відносин, соціального стану населення та екологічної ситуації; визначення як окремих недоліків, диспропорцій, так і позитивних явищ у функціонуванні території; дослідження соціально-економічного потенціалу області. Проведення аналізу необхідне для прийняття правильних рішень та визначення перспектив розвитку території.

Аналітична робота передбачає використання певних схем та методик дослідження. Це визначає необхідність цільового спостереження та порівняльного аналізу значної кількості факторів і показників. Розроблена методику аналізу соціально-економічного розвитку регіону, по-перше, відображає економічні і соціальні процеси, що проходять в області; по-друге, є передумовою вибору відповідної стратегії і програми соціально-економічного розвитку. Дана методика включає наступні основні елементи комплексної системно-цільової оцінки:

- аналіз геополітичного розташування області;
- оцінка природно-ресурсного потенціалу;
- аналіз демографічної ситуації і трудових ресурсів області;
- аналіз соціальних передумов розвитку;
- стратегічна оцінка економічної бази області;
- інтегральна оцінка рівня соціально-економічного розвитку області.

Стратегічна оцінка економічної бази області передбачає аналіз економічного потенціалу, яким володіє об'єкт дослідження. З метою визначення спеціалізації господарств області необхідно розрахувати коефіцієнт локалізації, який до того ж можна використовувати і для оцінки експортного потенціалу економіки регіону:

$$L = \left(\frac{l_i}{l_l} \right) / \left(\frac{E_i}{E_l} \right), \quad (1)$$

де l_i - регіональна зайнятість в i -тій галузі, тис. осіб; l_l - повна регіональна зайнятість, тис. осіб; E_i - національна зайнятість в i -тій галузі, млн. осіб; E_l - повна національна зайнятість, млн. осіб.

Для визначення впливу зміни структури на ефективність виробництва, підвищення чи зниження рівня суспільної праці в регіоні розраховується індекс структурних зрушень:

$$I_c = \frac{\sum_j K_j^0 V_j^i}{\sum_j K_j^0 V_j^0}, \quad (2)$$

де K_j^0 - якісний показник j - тої галузі матеріального виробництва базисного року (продуктивність праці, тис. грн. на одну особу; фондвіддача, %); V_j^0 - частка j -ї галузі базисного року (за чисельністю персоналу, тис. осіб; вартістю основних промислово-виробничих фондів, млн. грн.); V_j^i - частка j -ї галузі звітного року.

Для отримання оцінки інвестиційної привабливості регіону пропонуємо використовувати територіальні індекси, які враховують зміну інвестування території:

$$I_{in} = \prod_{i=1}^n \left(I + \frac{d_{i1}}{d_{i0}} \right), \quad (3)$$

де I_{in} - індекс інвестиційної привабливості; I - розмір залучених інвестицій, що припадає на одного мешканця регіону, грн.; d_i - частка населення i -ої території в загальній чисельності населення країни.

Інтегральне оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіону пропонується проводити за окремою науковою методикою. Вона покликана не лише сприяти комплексному дослідженню функціонування економічної і соціальної підсистеми, а й визначити пріоритети у виборі стратегії соціально-економічного розвитку.

Основні етапи методики:

- I. Визначення основних економічних результатів території.
- II. Підбір основних часткових оціночних показників.
- III. Розрахунок інтегральних індексів економічного стану регіонів.

Інтегральний регіональний індекс економічного стану регіону визначається за формулою:

$$I_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + I_{ij})} - 1, \quad (4)$$

де I_{ij} – первинний індекс економічного стану i -го регіону, визначений за j -им показником; i – номер регіону (області); j – номер показника; n – кількість показників ($n = 7$).

Первинні індекси оцінки рівня розвитку регіонів розраховуються на основі первинних показників за формулою:

$$I_{ij} = \frac{L_{ij}}{L_{сер.j}}, \quad j = 1, 7, \quad (5)$$

де L_{ij} – значення j -го показника для i -го регіону; $L_{сер.j}$ – середнє значення j -го показника по всіх регіонах.

IV. Групування регіонів за рівнем розвитку.

V. Визначення рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів.

Аналіз соціально-економічного розвитку Черкаської області України дозволив виявити і оцінити стан та тенденції в розвитку господарства регіону. Починаючи з 1990 року область переживає різкий спад виробництва у економічній і соціальній сферах. Поряд з цим, в 2002-2004 роках намітились позитивні тенденції росту майже у всіх провідних галузях області.

Варто зазначити, що хоча у фактичних цінах відбувається збільшення випуску та ВДВ на одну особу населення, фактично ж темп росту по галузях Черкащини невисокий. Крім того, в області спостерігається негативна тенденція зростання частки проміжного споживання у валовому випуску товарів та наданні послуг, що характеризує зростання витратомісткості валового випуску галузей економіки.

Розгляд галузевої структури Черкаського регіону засвідчив, що найбільша питома вага в загальному обсязі виробленої продукції припадає на сільське господарство, мисливство, лісове і рибне господарство (25,4%), промисловість (24,2%), торгівлю і громадське харчування (12%), транспорт та комунікації (11,1%). Для збалансування територіально-господарських пропорцій, пріоритетами структурної політики мають стати саме ці галузі господарства при збереженні загальної аграрної спрямованості розвитку економіки Черкащини.

Незважаючи на ознаки стабілізації економіки, динаміка сільськогосподарського виробництва, подана на графіку (рис. 1), свідчить про скорочення обсягу сільськогосподарського виробництва відносно рівня 1990 року в 1,5 рази. Це, в свою чергу, негативно вплинуло на кінцевий результат народногосподарської діяльності в області. Занепад сільськогосподарського виробництва області, враховуючи ресурсні можливості регіону, пояснюється відсутністю виваженої загальнодержавної та регіональної стратегії розвитку сільського господарства.

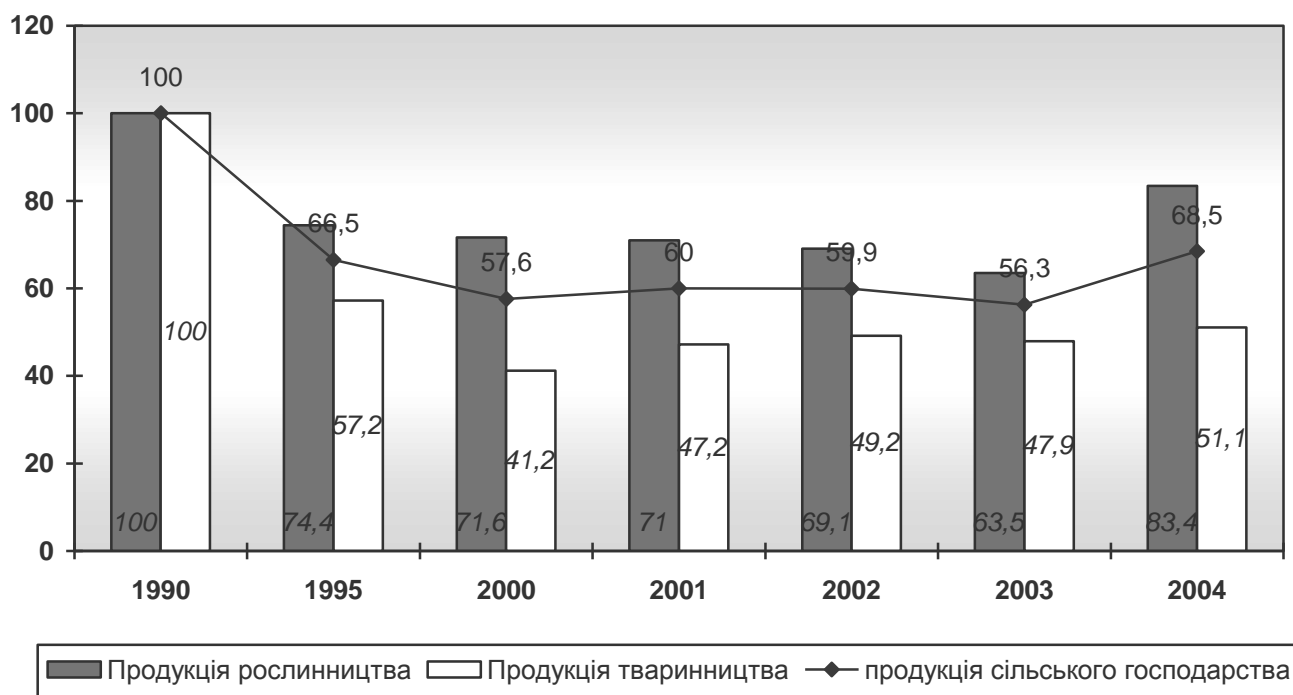

Рис. 1. Графік темпів зростання (зниження) обсягів сільськогосподарського виробництва відносно рівня 1990 року (%)

Аналізуючи динаміку обсягів промислового виробництва за 1990 – 2004 роки (рис. 2), можна зробити висновок про те, що промислове виробництво скоротилося і становить 93 % виробництва 1990 року. Однак у промисловому розвитку намітилась позитивна тенденція росту.

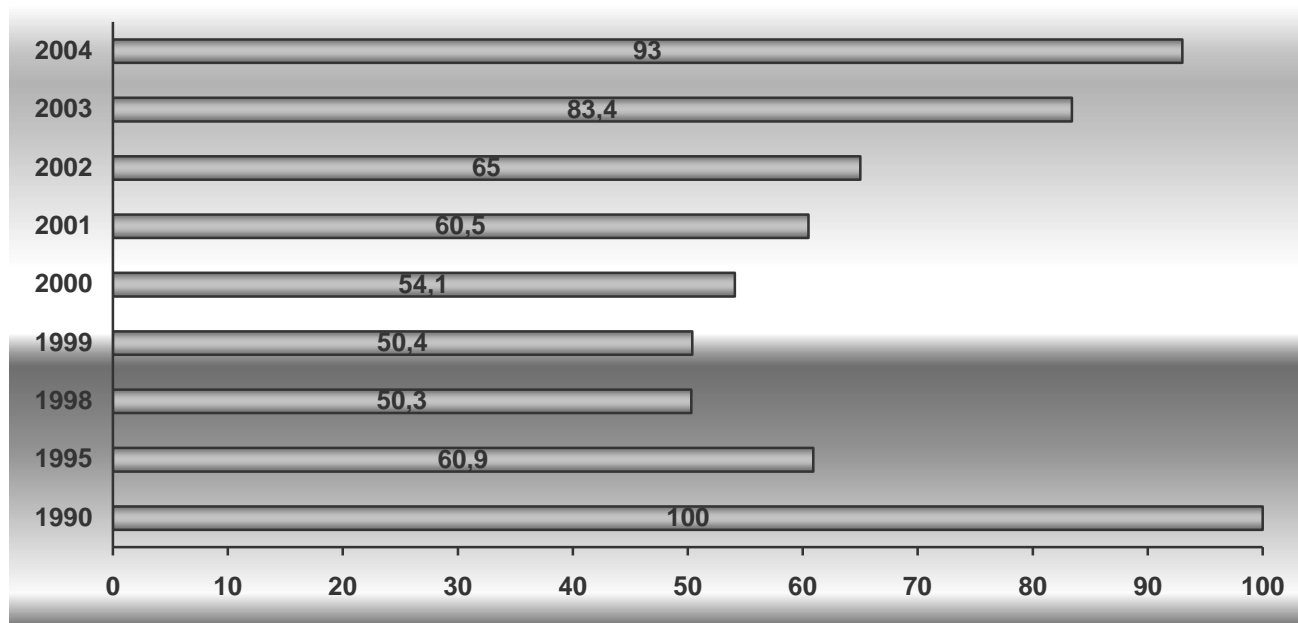

Рис. 2. Графік темпів зростання (зниження) обсягів промислового виробництва Черкаської області відносно рівня 1990 року (%)

Визначення індексу структурних зрушень засвідчило, що у промисловості області не простежується різка зміна структури її галузей. Це сприяє стабільному використанню основних фондів. Загальна кількість підприємств, що впроваджували інновації становила в 2004 році 24, що у 2 рази більше ніж у попередньому році, але у 3,75 рази менше, ніж у 1995 році. За 2004 рік освоєно 52 нових види промислової продукції, що у 8 разів менше 1995 року. Це вимагає активізації діяльності даної галузі економіки на основі пріоритетності розвитку харчової, хімічної промисловості, промисловості будівельних матеріалів та машинобудування відповідно до виробничо-економічних та ресурсних можливостей регіону.

Рівень самофінансування регіону за даними 2004 року становив 47,2 %. Одним із можливих шляхів збільшення фінансових ресурсів є залучення інвестицій в економіку області. Розрахунок територіальних індексів інвестиційної привабливості Черкащини свідчить, що найбільш привабливими з точки зору залучення інвестицій є м. Канів, а також Уманський, Маньківський, Жашківський, Черкаський райони.

Застосовуючи метод екстраполяції на основі плинної середньої та враховуючи специфіку розвитку соціально-економічних процесів в Україні, нами отримано прогностні значення обсягів ВДВ в Черкаській області. Так, виконані розрахунки вказують на поступове зростання валової доданої вартості регіону. В 2010 р. обсяг ВДВ Черкаського регіону може становити 6987,572 млн. грн. (рис. 3).

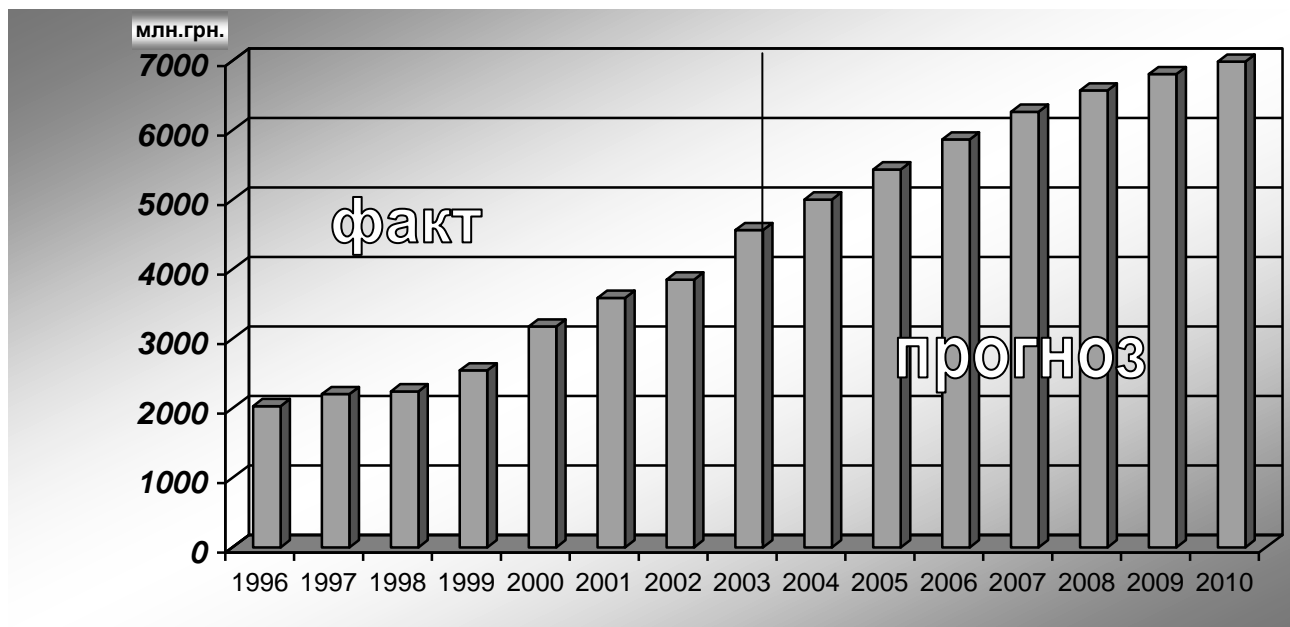

Рис. 3. Прогноз обсягу ВДВ Черкаського регіону

Згідно визначеного рейтингу соціально-економічного розвитку, Черкаська область зайняла 14 місце по Україні. Позитивним фактом є те, що між економічними та соціальними результатами функціонування території існує тісна взаємозалежність.

У третьому розділі „**Концептуальні засади стратегії розвитку економіки регіону**” обґрунтовано основні етапи алгоритму формування та реалізації стратегії економічного розвитку регіону, розглянуто основні економічні інструменти та фінансове забезпечення реалізації стратегії. Запропоновані шляхи інтенсифікації використання потенціалу пріоритетних галузей економіки Черкаського регіону.

Вибір стратегії запропоновано здійснювати в наступній послідовності:

- визначення стратегічної мети розвитку регіональної системи;
- вибір стратегії розвитку відповідно до визначених альтернатив і ступеня розвитку регіону;
- визначення і систематизація цілей регіонального розвитку.

При виробленні нових методів регіонального управління важливе місце відводиться механізму впровадження стратегії економічного розвитку області, який включає наступні фрагменти:

- стратегію економічного розвитку області;
- комплексну регіональну програму по реалізації завдань стратегії;
- заходи по забезпеченню виконання програмних завдань, стратегічних орієнтирів.

Механізм формування, розробки і реалізації стратегії повинен узгоджуватись на кожному рівні управління, включаючи загальнодержавний рівень. Формування та впровадження стратегії економічного розвитку області доцільно здійснювати згідно методичних принципів (рис.4), та зокрема принципу програмно-цільового підходу. Практичною формою застосування програмно-цільового методу в регіональному управлінні є розробка та реалізація цільових комплексних програм соціально-економічного розвитку. Цільова установка програми залежить від обраної стратегії економічного розвитку.

Результативність впровадження стратегії і вчасне виконання завдань, окреслених в програмі економічного розвитку області залежить від фінансових можливостей регіональних органів управління. Основою фінансової бази місцевих органів влади є дохідні надходження до місцевих бюджетів. Вони закріплюють їхню економічну самостійність, активізують господарську діяльність, дають змогу розширяти економічний потенціал регіону. Одним із важливих напрямів реформування регіональної бюджетної політики є посилення ролі місцевих податків і зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Відповідно до проведеного аналітичного дослідження, обґрунтовано висновок, що економічний розвиток Черкаського регіону доцільно проводити згідно стратегії нарощення виробничого та інноваційного потенціалу. Дана стратегія передбачає збереження структури господарства регіону та поступовий перехід до нових перспективних напрямів господарської діяльності, дозволяє відновити рівновагу регіонального розвитку, створити умови для подальшого нарощування потенціалу регіону.

Рис. 4. Основні принципи побудови стратегії економічного розвитку регіону

Однією із пріоритетних галузей розвитку Черкащини є агропромисловий комплекс. Виняткове значення для аграрного виробництва має кредитна політика, податковий механізм, інвестиційна діяльність. На даному етапі місцевим органам влади слід вжити заходів для активізації створення спеціалізованої кредитної системи для обслуговування аграрного сектора з розгалуженою мережею кредитних закладів і спеціальних фондів. Для підвищення рівня технічної оснащеності сільського господарства доцільно розвивати фірмове техніко-технологічне та агрохімічне обслуговування товаровиробників, створюючи відповідну ринкову інфраструктуру - технічні центри, дилерські та прокатні пункти, машинотехнологічні формування. З метою поліпшення інвестиційної привабливості та ширшого впровадження інноваційних технологій в практику господарювання сільськогосподарських підприємств регіону потрібно розробити базу даних виробничих об'єктів.

За умови розвитку економіки області згідно стратегії нарощення виробничого та інноваційного потенціалу особливо важливою стає ефективна промислова політика. Підвищити рівень конкурентоспроможності промислового виробництва можна за рахунок використання сучасних технологій, стимулювання капіталовкладень в реконструкцію, оновлення і

створення інфраструктури виробництва, розробки і впровадження інформаційних технологій і систем інформатизації, поглиблення інтеграції в загальноєвропейський науково-технологічний простір, розширення співробітництва з зарубіжними країнами.

Туристична індустрія на Черкащині перебуває в стані свого становлення і виступає самостійним сектором економіки. Для реалізації туристичного потенціалу, місцеві органи влади мають вжити заходів стосовно проведення ефективної політики розвитку масового туризму, організації робіт щодо поліпшення стану визначних пам'яток і створення нових об'єктів туризму.

Соціальна спрямованість стратегії економічного розвитку області має бути зорієнтована на значне зниження нерівності у розподілі доходів та майна, на захист населення від масового безробіття, на подолання бідності, значного і необґрунтованого підвищення цін, на забезпечення доступу всіх верств населення до отримання якісної освіти, медичних послуг.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота спрямована на розв'язання важливої економічної проблеми – визначення науково-методичних засад стратегії економічного розвитку регіону. Вона узагальнює і розвиває накопичений досвід державного регулювання економікою на регіональному рівні, а також містить нові положення щодо організації стратегічного управління в межах регіону. Виконане дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. Досліджено теоретичні надбання у сфері регіональної економіки та управління, що дає можливість переглянути основи державної регіональної політики і привести її у відповідність вимогам регульованої ринкової економіки, цілям економічного зростання регіонів, соціальним стандартам життя населення. Регіональна політика має два рівні: загальнодержавний та регіональний. Оскільки вона тісно пов'язана з національним самовизначенням держави, загальноекономічною і соціальною політикою, то в період трансформації взаємозв'язок загальнодержавної і безпосередньо політики регіонів повинен бути тісним і ефективним.

2. В регіональних дослідженнях інтегрованим об'єктом пізнання виступає регіон. Враховуючи нові процеси в економіці країни, запропоновано його розгляд здійснювати на основі відтворювального підходу, з позицій ефективного використання виробничого потенціалу та активації внутрішніх джерел розвитку території. Обґрунтовано порівняльні переваги регіонального управління в межах сучасного адміністративного поділу.

3. Доведено, що однією з найважливіших передумов здійснення місцевою адміністрацією своїх повноважень по управлінню економікою регіону та одночасно одним з головних інструментів територіального регулювання економічних процесів є стратегічне управління. Стратегія економічного розвитку регіону відображає головний напрям господарської діяльності, вказує на можливі шляхи та пріоритети в досягненні стратегічної мети. Програма

виступає в ролі інструменту, що сприяє виконанню перспективних напрямів, узгоджує конкретні оперативні дії із загальною довгостроковою стратегією.

4. Враховуючи, що для прийняття правильних рішень і визначення перспектив зростання території необхідно опиратися на повне й адекватне відображення соціально-економічної ситуації, нами розроблено комплексну методичку аналізу розвитку області, яка по-перше, відображає економічні і соціальні процеси, що проходять в області, по-друге, є передумовою вибору відповідної стратегії і програми соціально-економічного розвитку.

5. В роботі обґрунтовано, що процес формування стратегії економічного розвитку регіону буде більш ефективним, якщо його проводити у відповідності до системи методичних принципів. Особливе значення відводиться принципу пріоритетності національних інтересів перед регіональними, принципу комплексного розвитку економіки, принципу використання програмно-цільового підходу, принципу правового регулювання стратегії. Ці принципи повинні використовуватись на постійній основі, інші можуть мати кон'юнктурний характер, тобто коригуватись залежно від ситуації.

6. Розроблено методичний підхід до вдосконалення організаційного механізму впровадження стратегії економічного розвитку області, який включає наступні елементи:

- стратегію економічного розвитку області;
- комплексну регіональну програму по реалізації завдань стратегії;
- заходи по забезпеченню виконання програмних завдань, стратегічних орієнтирів.

7. У дисертаційній роботі цільова комплексна програма економічного розвитку розглядається як організаційно-прикладний, інформаційно аналітичний документ, який визначає систему науково обґрунтованих та всебічно узгоджених за ресурсами, виконавцями, термінами заходів соціального, економічного, виробничого, наукового і організаційно-господарського характеру, виконання яких спрямоване на досягнення обраної мети розвитку.

Структура програми складається з двох взаємопов'язаних блоків: першого – аналітично-прогнозного, і другого – блоку системи основних показників. Аналітично-прогнозна частина програми містить інформацію щодо основних цілей, завдань і пріоритетів розвитку. Основу другої частини програми складають показники, що дають кількісну характеристику відтворювальних соціально-економічних процесів, визначають параметри здійснення найважливіших завдань програми залежно від наявності фінансових та інших ресурсів.

8. Фінансова самостійність місцевих органів влади є індикатором результативності стратегії. Проведений аналіз засвідчив, що посилення ролі місцевих податків і зборів, а також використання програмно-цільового методу складання бюджету, дозволить зосередити увагу місцевого самоврядування на фінансуванні пріоритетних напрямів, які забезпечать економічне зростання регіону.

9. Відповідно до проведеного аналітичного дослідження, обґрунтовано висновок, що економічний розвиток Черкаської області необхідно проводити виходячи зі стратегії нарощення виробничого та інноваційного потенціалу. Пріоритетними галузями Черкащини є агропромисловий комплекс, машинобудування, хімічна та легка промисловість, туристична індустрія.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Богашко О.Л. Амортизаційні відрахування в системі джерел відтворення основного капіталу в економіці України // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. Спеціальний вип. Ч.ІІ. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2002. – С. 52 - 56.
2. Богашко О.Л. Теоретичне обґрунтування економічної сутності регіону // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. Спеціальний вип. до № 7–8 “Інвестиції ХХІ століття: соціальні орієнтири” / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2003. – С. 182 - 186.
3. Богашко О.Л. Програмно-цільове управління розвитком регіону // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. Вип. 12 (31) / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2003. – С. 107 - 111.
4. Богашко О.Л. Визначення соціально-економічного розвитку області: теоретичні і методичні аспекти // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. Вип. 8 / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2004. - С.167-170.
5. Богашко О.Л. Стратегічний підхід оптимізації конкурентоспроможного розвитку області // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 189: В 5 т. Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 1204 - 1209.
6. Богашко О.Л. Методичні основи визначення та оцінки соціально-економічного потенціалу області // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 191: В 4 т. Том II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 517 - 523.
7. Богашко О.Л. Основні напрями регулювання розвитку АПК на регіональному рівні // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 196: В 4 т. Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 896 - 901.
8. Богашко О.Л. Напрями вдосконалення механізму формування фінансових ресурсів області // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 198: В 4 т. Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 850 - 859.
9. Богашко О.Л. Стратегічні перспективи регіональної економіки України // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004. - № 1. – С. 259 - 264.
10. Богашко О.Л. Організаційний механізм формування та впровадження стратегії економічного розвитку області // Галицький економічний вісник. – 2004. - №4. – С. 55 - 61.

В інших виданнях:

11. Богашко О.Л. Проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату в регіонах України // Матеріали Міжнар. наук. - практ. конф. „Україна наукова '2003". Том 19. Економіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2003. – С. 11 – 12.
12. Богашко О.Л. Програмно-цільове управління розвитком регіону місцевими органами самоврядування // Матеріали IV Всеукр. наук. - практ. конф. „Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України". Том I. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2003. – С. 36.
13. Богашко О.Л. Проблеми формування регіональної політики в Україні // Матеріали Всеукр. наук. - практ. конф. „Державне регулювання економіки та місцеве самоврядування". - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2003. – С. 55 – 56.
14. Богашко О.Л. Регіональні аспекти державного регулювання підприємницької діяльності // Матеріали II Міжнар. наук. конф. „Розвиток підприємницької діяльності в Україні: історія та сьогодення". – Тернопіль. - 2004. – С. 11 – 12.
15. Богашко О.Л. Стратегічний підхід оптимізації конкурентоспроможного розвитку області // Матеріали Всеукр. наук. - практ. конф. „Інвестиційні стратегії сталого розвитку". Том I. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С. 10 – 11.
16. Богашко О.Л. Стратегічне управління розвитком регіону органами місцевого самоврядування // Тези доповідей учасників XII міжвуз. студ. наук. конф. „Наука і вища освіта": У 2 ч. – Ч. 1. – Запоріжжя: ГУ „ЗІДМУ". – 2004. – С. 6.
17. Богашко О.Л. Державне регулювання розвитку банківської системи в Черкаській області // Матеріали II Міжнар. наук. - практ. конф. „Сучасні тенденції в розвитку банківської системи". Том I. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С. 33 – 35.
18. Богашко О.Л. Сучасні підходи до формування місцевих бюджетів: регіональні аспекти // Матеріали V Всеукр. наук. - практ. конф. „Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України". Том I. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С. 46 – 47.
19. Богашко О.Л. Методичні основи визначення та оцінки соціально-економічного потенціалу області // Матеріали II Всеукр. наук. - практ. конф. „Економіко-математичні методи прийняття управлінських рішень на сучасному етапі". - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С. 4 – 5.
20. Богашко О.Л. Удосконалення методів державного регулювання розвитку регіональних систем у зв'язку з розширенням ЄС // Тези доповідей Міжнар. наук. - практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців „Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, історія, право". – Луцьк: РВВ „Вежа". – 2004. – С. 77 – 78.
21. Богашко О.Л. Аналіз соціально-економічного розвитку області як відправна база для розробки програм // Збірник матеріалів VII Всеукр.

- наук. - практ. конф. „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” у 7-ми т. – Т.4. – К.: Вид-во Європ. ун-ту. – 2004. – С. 24 – 26.
22. Богашко О.Л. Регіональна політика держави як інструмент просторового регулювання соціально-економічного розвитку // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. „Динаміка наукових досліджень '2004”. Том 54. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С. 6 – 8.
23. Богашко О.Л. Державне регулювання розвитку АПК Черкаської області // Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. „Науковий потенціал світу '2004”. Том 27. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С. 6-7.

АНОТАЦІЇ

Богашко О.Л. Науково-методичні засади стратегії економічного розвитку регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України, Київ, 2005.

У роботі досліджуються актуальні питання стратегії економічного розвитку регіону. Розглянуто основні теоретичні та методичні проблеми організації державного регулювання економікою на регіональному рівні. Обґрунтовано можливість удосконалення механізму управління регіоном на основі використання стратегій та програм соціально-економічного розвитку. Визначено основні типи стратегій та проведено їх класифікацію, встановлено роль програмно-цільового управління в діяльності місцевого самоврядування.

Узагальнено методологічні підходи до регіонального аналізу. Визначено основні цілі аналітичного дослідження та запропоновано методику аналізу соціально-економічного розвитку регіону. На основі проведеного дослідження виявлено стан та тенденції в розвитку господарства регіону. Значна увага приділена питанням щодо формування та реалізації стратегії економічного розвитку регіону, фінансовому забезпеченню управлінських функцій. Запропоновані концептуальні напрями соціально-економічного розвитку Черкаського регіону.

Ключові слова: регіон, стратегія, програмно-цільовий метод, державне регулювання, аналіз, соціально-економічний розвиток.

Богашко А.Л. Научно-методические основы стратегии экономического развития региона. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 – размещение продуктивных сил и региональная экономика. – Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономики Украины, Киев, 2005.

В диссертации исследованы актуальные вопросы стратегии экономического развития региона. В работе рассматриваются основные теоретические и методические проблемы организации государственного регулирования экономики на региональном уровне. Сформулированы концептуальные подходы к обеспечению эффективного управления регионом.

Учитывая то, что экономические, социальные и экологические процессы, которые происходят в регионах, пребывают в тесном взаимоотношении и взаимодействии, предложено их исследовать с помощью системного подхода. При этом основными системными особенностями региона установлено: целостность, взаимозависимость составляющих элементов, наличие структуры и границ, принадлежность к иерархии систем, функциональная и целевая устремленность, способность к развитию. Доказано, что на данном этапе развития экономики страны, под регионом следует подразумевать административную область.

На основании обобщения литературных источников и фактических данных, обоснована возможность усовершенствования механизма управления регионом путем комплексного использования стратегий и программ социально-экономического развития. Рассмотрены основные типы стратегий и произведена их классификация, определена роль программно-целевого управления в деятельности местного самоуправления. Исходя из функций региональных органов власти, а также, учитывая преимущества стратегического подхода в решении долгосрочных целей развития страны и регионов, представлен алгоритм выбора стратегии.

В работе разработаны методологические подходы к проведению регионального анализа, установлены основные цели аналитического исследования. Автором предложена методика анализа социально-экономического развития региона. Представлена система показателей оценки геополитического, трудового, производственного, финансового, социально-экономического анализа. Осуществлены исследования потенциала региона, факторов, условий ускорения и развития, изучены особенности функционирования регионов.

Значительное внимание уделяется вопросам формирования и реализации стратегии экономического развития региона, финансовому обеспечению управленческих функций. Установлено, что основным направлением повышения самостоятельности местных и региональных органов власти как субъектов государственного регулирования экономики является реформирование бюджетной системы. Доходы местных бюджетов следует ориентировать преимущественно на источники, находящиеся на собственной территории.

С целью обеспечения максимального экономического эффекта при реализации региональной стратегии, сформулированы рекомендации по улучшению социально-экономического развития Черкасского региона. В частности, предложены мероприятия по активизации деятельности отраслей

сельского хозяйства, промышленности, туристической индустрии. Рассматриваются социальные проблемы населения региона.

Ключевые слова: регион, стратегия, программно-целевой метод, государственное регулирование, анализ, социально-экономическое развитие.

Bogashko O.L. Scientific-methodical principles of the strategy of the economic development of the region. – Manuscript.

Thesis on obtaining of a scientific degree of the Candidate of economic sciences on a speciality 08.10.01 – the distribution of the productive forces and regional economy. – The Scientific-research economic institute of the Ministry of economics of Ukraine, Kyiv, 2005.

The present-day problems of the economic development of the region have been investigated in the thesis. The basic theoretical and methodical questions of the organization of the state regulation of the economy on the regional level have been considered. The possibility of the improvement of the mechanism of the management of the region on the basis of using strategies and programs of the social-economic development has been substantiated. The basic types of strategies have been defined, their classification has been made, the role of the program-purpose management in the work of the municipal government has been determined.

The methodological approaches to regional analysis have been summarized. The basic purposes of the analytic research have been defined. The methods of the analysis of the social-economic development of the region have been proposed.

On the basis of the carried out research the state and tendencies in the development of regional economy have been shown up. Particular importance was paid to the questions of the formation and realization of the strategy of the economic development of the region, to the financial maintenance of the managing functions. The conception directions of the social-economic development of the Cherkassy region have been suggested.

Key words: region, strategy, program-purpose method, state regulation, analysis, social-economic development.